

O`SMIRLIK DAVRIDA JINSIY STEREOTIPLARNI TARKIB TOPISHI

Umaraliyev Muzaffarjon
Muxammadjon o`g`li

Qo`qon davlat pedagogika instituti Psixologiya
kafedrasi stajyor-o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik o`smirlik davrida bolalarning organizmida bo`ladigan o`zgarishlar, stereotiplarning shakllanishim, o`smirlarning psixologik rivojlanishi va o`g`il va qiz bolalar o`rtasidagi munosabatlar haqida so`z yuritiladi.

Аннотация. В данной статье говорится об изменениях в организме детей в подростковом возрасте, формировании стереотипов, психологическом развитии подростков, взаимоотношениях мальчиков и девочек.

Abstract. This article talks about changes in the body of children during adolescence, the formation of stereotypes, the psychological development of adolescents, and the relationships between boys and girls.

O`smir davri - bu insonning eng katta jismoniy, kognitiv va ruhiy-ijtimoiy rivojlanish davri hisoblanadi. Yoshning eng yuqori chegarasi quyi yoshdagidan ko`ra ko`proq munozarali, chunki o`smirlik ijtimoiy va yetuk odamning shakllanishi hisoblanadi.

O`smirlik 11-12 yoshdan, 14-15 yoshgacha bo`lgan davrni o`z ichiga oladi. Aksariyat o`quvchilarda o`smirlik yoshiga o`tish, asosan, 5-sinfdan boshlanadi. "Endi o`smir bola emas, biroq katta ham emas"- ayni shu ta`rif o`smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. O`smirlik bolalikdan kattalikka o`tish davri bo`lib, fiziologik va psixologik jismoniy jihatdan o`ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma`naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O`smirlik balog`atga yetish davri bo`lib, yangi xislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo`lishi bilan ham xarakterlanadi.

Fiziologiya nuqtai nazaridan, o`smirlik tananing jadal va notekis o`sishi va rivojlanish davri bo`lib, tananing jadal o`sishi sodir bo`lganda, mushak apparati yaxshilanadi va skeletning ossifikatsiyasi jarayoni davom etadi. Yurak va qon tomirlarining nomuvofiqligi, notekis rivojlanishi, shuningdek endokrin bezlarning faolligi ko`pincha ba`zi vaqtinchalik qon aylanishining buzilishiga, qon bosimining oshishiga, o`spirinlarda yurak zo`riqishiga, shuningdek, ularning qo`zg`aluvchanligi

oshishiga olib keladi, bu esa asabiylashish, charchoq, bosh aylanishi bilan namoyon bo'ladi. va yurak urishi. O'smirning asab tizimi har doim ham kuchli yoki uzoq vaqt ishlaydigan stimullarga dosh berolmaydi va ularning ta'siri ostida ko'pincha tormozlanish holatiga tushadi yoki aksincha, qattiq qo'zg'alishga olib keladi.

I. Yufereva fikricha, o'smirlarning erkak va ayol obrazlari haqidagi g'oyalari shakllanadigan hayotning asosiy yo'nalishi qarama-qarshi jins bilan munosabatlar sohasidir. Har bir yoshda erkak va ayol obrazlari har-xil tasavvur qilinadi: 7 - 8 sinflarda, oilaviy munosabatlar (erkak-ayol qiyofasini tavsiflovchi qizlar va o'g'il bolalar, ayollar uy bekalari vazifalarini bajarishlari erlari esa asosan ayollarga yordam berishlari kerak deb hisoblashadi. O'smirlarda T.I.Yuferevaning ta'kidlashicha, erkaklik - ayollik fikrlari kattalarning qarashlaridan shunchaki o'rganib olinadi va ularning xatti-harakatlarini tartibga solishda muhim rol o'ynamaydi.

I. I. Kon tomonidan bir oz boshqacha fikr bildirilgan. Uning fikricha, o'smirlik va o'spirinlik davrida erkaklarga tegishli me'yoriy idroklar, ayniqsa qattiq va stereotipikdir; o'zini erkak rolda ko'rsatishni istagan o'g'il ayollikdan farqini har tomonlama ta'kidlab, ayollik ifodasi sifatida qabul qilinishi mumkin bo'lgan hamma narsani yengishga harakat qilishadi. Kattalarda bu qutblanish zaiflashadi.

Erkak o'zidagi boshqa fazilatlarni: bag'rikenglik, boshqaslarni tushunish qobiliyati, ilgari u zaiflik belgisi sifatida qabul qilingan hissiy sezgirlikni qadrlashni boshlaydi. Kattaroq maktab o'quvchilarida erkaklik - ayollik haqidagi g'oyalar qarama-qarshi jinsdagi tengdoshlar bilan bo'lgan munosabatlarga asoslangan bo'lib, ular davomida ular o'zlarini ma'lum bir jinsning vakili sifatida bilishadi va bu jinsiy rivojlanish bilan bog'liq ehtiyoj hisoblanadi. Ushbu g'oyalar amalda, qarama-qarshi jins bilan bevosita aloqada sinovdan o'tkaziladi. Biroq, bu faqat "qarama-qarshi jinsdagi tengdoshlar bilan munosabatlar sohasiga taalluqli" psixologik jins "atamasi tushunchasining shakllanishining boshlanishi.

Sakkizinchi va to'qqizinchi sinf o'quvchilarining fikriga ko'ra, erkak jasur, kuchli, qat'iyatli, mag'rur, ritsar kabi (qizga qarash va uni himoya qilishi, ayol jinsini hurmat qilishi, ayolga e'tiborli, olijanob bo'lishi kerak). Qizlarning fikriga ko'ra, ayol mehribon, yumshoq bo'lishi kerak, lekin qizlar bu xususiyatlarni aytib, qoida tariqasida ularni erkakka nisbatan odob-axloq me'yorlariga aylantirmaydilar.

Har qanday yoshdagi o'g'il bolalar ko'p holatlarda erkakning ayolga, aksincha ayolning erkakka munosabatini aks ettiruvchi maxsus fazilatlarni payqashmagan. Biroq, ayollarning qiyofasini tasvirlashda ular tashqi ko'rinishi (go'zallik, nafislik, aniqlik) xususiyatlarini berishlari xarakterli edi.

1-jadval. O'g'il va qiz bolalarda erkaklik va ayollik stereotiplarining farqlari:

O'g'il bolalar tavsifida erkaklar	O'g'il bolalarning ta'rifidagi ayollar
Kuchli, mustaqil, faol	Vijdonli, mustaqil, chiquvchi, xotirjam
Qizlarning tavsifida erkaklar	Qizlarning ta'rifidagi ayollar

Qattiqqo'l, moslashuvchan	g'ayratli	va	Mehribon, rostgo'y, halol, zaif
------------------------------	-----------	----	---------------------------------

Gender stereotiplari - standartlashtirilgan idrok xatti-harakatlar va fe'l-atvor tushunchalariga mos keladi, "Erkak" va "ayol". Gender stereotiplari eng hayratlanarli va an'anaviy jinsni shakllantirishning samarali mexanizmi xulq-atvor va ijtimoiy usuli sanaladi. Adabiyotda tasvirlangan gender stereotiplarini uch guruhga ajratishimiz mumkin.

Gender stereotiplarining **birinchi guruhi** - erkaklik-ayollik stereotiplari. Psixologik fazilatlar va shaxsiy xususiyatlar erkak va ayollarga xosdir. Erkak kuchli, mustaqil, faol, tajovuzkor, oqilona, individuallikka moyil, ayol zaif, qaram, passiv, yumshoq, hissiy, boshqalarga e'tiborli.

Gender stereotiplarining **ikkinchi guruhi** jinslar bo'yicha oilaviy va kasbiy rollarni birlashtirishga tegishli. ayollar uchun asosiy ijtimoiy rol bu oilaviy rol (ona, beka), erkaklar uchun professional rol sanaladi. Erkaklarni professional muvaffaqiyatlarga, ayollarni oila va bolalarning borligiga qarab baholash odat tusiga kiradi.

Gender stereotiplarining **uchinchi guruhi** mehnat tarkibidagi farqlar bilan bog'liq. An'anaviy g'oyalarga binoan, ayollar mehnati bajarilishi kerak, xizmat qiluvchi xarakterga ega bo'lishi kerak (savdo, sog'liq, ta'lim). Ijodiy, yaratuvchanlik, etakchi ish erkaklar uchun hos faoliyat sohasi sanaladi. Jamiyatda mavjud bo'lgan gender stereotiplari ta'sir qiladi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi, asosan uning yo'nalishini belgilaydi. Erta bolalikdan boshlab bolalar jinsiga qarab tarbiyalanadilar. Erkaklar va ayollar, ota-onalar va boshqa kattalar uchun xos bo'lgan fazilatlar haqidagi g'oyalarga asoslanib, ko'pincha o'zlarini anglamasdan, bolalarni aynan shu o'ziga xos jinsiy xususiyatlarni ko'rsatishga undashadi.

Olimlarning olib borishgan tajriba va izlanishlaridan xulosa qiladigan bo'lsak o'smirlarda jinsiy stereotiplar o'z individualligiga ega bo'ladi. Ayollik stereotiplari o'g'il bolalarda va qizlarda erkaklik stereotiplariga qaraganda ko'proq o'xshashligi olimlar tomonidan aniqlangan. O'smirlarda hayotiy tajriba bo'lmaganligi tufayli ularda jinsiy stereotiplarning rivojlanishi asosan ota-ona orqali shakllanadi. Ota-onalar farzandlarining jinsiy tarbiyasini birinchi bo'lib boshlashadi, hatto ular o'zlari bu haqda bilmasalar ham yoki xohlamasalar ham. Ko'pincha ota-onalar ta'lim jarayoni sodir bo'lishini anglamaydilar, chunki ma'lumotlarning aksariyati og'zaki shaklda emas, balki ota-onalarning xatti-harakatlari va ularning munosabatlari misolida yetkaziladi. Shunday qilib, o'spirinlarda erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar haqida fikrlarni shakllantirish, ota-onalarga ko'proq bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фрагмент книги *Е.П. Ильин. Пол и гендер. С-Пб.: Путер, 2010.*
2. Бехтерева Н. П. Магия мозга и лабиринты жизни. - М.: АСТ, Сова, 2007.
3. Шихирев П.Н. Социальные стереотипы // Рос. социологич. энцикл. / под ред. Г. В. Осипова. - М.: Норма-Инфра-М, 1998. - С. 538.